

УДК 314.15+316.344]:323.22(477.52/.6)

КАЛАЧ ОЛЕНА

кандидатка історичних наук, молодша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

KALACH OLENA

a Ph.D. in History, a junior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology

Бібліографічний опис:

Калач, О. (2022) У пошуках власної ідентичності. Життя очима внутрішньо переміщених осіб (за польовими матеріалами). *Народна творчість та етнологія*, 4 (396), 66–72.

Kalach, O. (2022) Searching for Own Identity. Life by the Eyes of Internally Displaced Persons (After the Field Materials). *Folk Art and Ethnology*, 4 (396), 66–72.

У ПОШУКАХ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. ЖИТТЯ ОЧИМА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (за польовими матеріалами)

Анотація / Abstract

У статті здійснено одну з перших в етнологічній науці спроб стисло проаналізувати події 2014 та 2022 років на Сході нашої держави на основі записаних face-to-face інтерв'ю з очевидцями за заздалегідь підготованим авторським питальником. Особливу увагу зосереджено на простеженні змін в усвідомленні населенням краю своїх мовно-культурних інтересів, громадянських цінностей і геополітичних пріоритетів у системі етнічної та національної ідентифікації, а також на дослідженні проблем і перспектив розвитку української ідентичності в регіоні.

Розкрито позиції респондентів щодо ключових, на наш погляд, питань: причини початку збройного протистояння на Сході України, основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави, світоглядні позиції, мовне питання, довіра до засобів масової інформації.

З початком російсько-українського збройного протистояння істотних змін зазнає географія дослідження: спочатку анексували АР Крим, потім захопили частини Донецької та Луганської областей. Відповідно відпав сегмент, який практично постійно підтримував проросійський вектор розвитку нашої держави та висловлювався за надання особливого статусу російській мові. Ще частина зазначених регіонів була звільнена після тимчасової окупації у 2014 році. І вже тоді почали проростати перші зерна проукраїнської орієнтації громадян, відбувалися зміни у світогляді, сприйнятті та виборі інформації.

Опитані нами респонденти прожили вісім років у змінному соціокультурному середовищі, потім пережили повторний стрес 24 лютого 2022 року. Як результат – повний збіг поглядів наших інформантів з даними останніх соціологічних опитувань на території, підконтрольній українській владі.

В українців принципово змінилося ставлення до держави: війна за кілька днів об'єднала всі регіони України у прагненні перемоги, впевненості у кращому майбутньому. Беззаперечними є перемога над ворогом, відбудова країни, розвиток самостійної вільної держави, унітарної за своїм устроєм, вступ до ЄС та НАТО, єдина українська державна мова, забезпечення і дотримання її функціонування на всіх рівнях.

Усе вищеперераховане уможливує констатацію необхідності подальшого ґрунтовного студіювання досліджуваного нами питання в поєднанні з теоретичним доробком різних наукових дисциплін.

Ключові слова: російсько-український конфлікт, Схід України, внутрішньо переміщені особи, ідентичність, світогляд, зовнішня політика, внутрішня політика, цінності, мовне питання.

The submitted article is one of the first attempts in Ethnological science to analyze shortly the events of the 2014 and 2022 in the East of our state after the recorded face-to-face interviews with the eye-witnesses according to the beforehand prepared questionnaire by the authoress personally. Peculiar attention is paid to the consideration of changes in the comprehension of the language and cultural interests, civic values and geopolitical priorities by the population of the region in the system of ethnic and national identification, and also the study of the problems and prospects of development of Ukrainian identity in the region.

The respondents' positions concerning key, in our opinion, issues: causes of the beginning of armed confrontation in the East of Ukraine, the main trends of internal and foreign affairs of our state, world view, language issue, trust to the mass-media, are described.

Geography of the research has undergone significant changes with the beginning of Russian-Ukrainian armed confrontation: at first the Crimea is annexed, then the parts of Donetsk and Luhansk regions are captured. Accordingly, the segment almost always supporting the pro-Russian vector of our state development and speaking in favor of granting a special status of the Russian language has dropped. Another part of the mentioned regions has been released after temporary occupation in 2014. It is just the period of the appearance of the first signs of pro-Ukrainian finding of the citizens, when the changes in world-view, perception and selection of information take place.

The respondents, interrogated by us, have been living for eight years in the changed social and cultural surroundings, then they have endured the second stress on February 24, 2022. As a result, we see a complete coincidence of views of our informants with the data of the latest sociological surveys on the territory, controlled by Ukrainian government.

Ukrainians have changed attitude to the state fundamentally: all regions of Ukraine are united in several days in the desire of victory, confidence in a better future. Victory over the enemy, reconstruction of the country, development of independent free state, unitary in its structure, entering to the EU and NATO, the only Ukrainian state language, ensuring and complying of its functioning on all levels are considered as the undeniable facts.

All mentioned above gives an opportunity to state the necessity of a further thorough study of the considered question in combination with the theoretical work of various scientific disciplines.

Keywords: Russian-Ukrainian conflict, East of Ukraine, internally displaced persons, identity, world-view, foreign affairs, internal politics, values, language issue.

Низка реалій і подій у новітній історії нашої держави спричинили черговий реформаційний виток у розвитку ідентифікаційних практик українського соціуму [7, с. 114–115]. З-поміж проблем, з якими зіткнулася наша держава після Революції Гідності, окрім практично небоєздатної армії, постає найбільше внутрішнє переміщення осіб у Європі із часів Другої світової війни. З початком збройного протистояння на Донбасі з'явилася нова для України категорія людей – внутрішньо переміщені особи [4, с. 7; 9, с. 11], з їхніми проблемами, потребами, особливостями адаптації, інтеграції тощо.

В Україні 2014 року почалося активне вивчення досліджуваного явища в науковому дискурсі. Питання, пов'язані зі внутрішнім вимушеним переміщенням населення України зі Сходу у зв'язку зі збройним конфліктом розглядають вітчизняні

соціологи, економісти, юристи, демографи. Особливості ідентифікаційних практик вимушених переселенців, полярність їхніх світоглядних пріоритетів перебувають і в полі зору представників народознавчої галузі. Авторка пропонованої статті у 2015 році в дисертаційному дослідженні [7] здійснила одну з перших спроб в етнологічній науці проаналізувати особливості ідентифікаційних процесів у середовищі населення Донецької, Луганської та Харківської областей як до подій Євромайдану, так і після Революції Гідності, на початку збройного протистояння на Сході України навесні 2014 року.

У 2014 році мало хто міг припустити, що незалежна Україна перебуватиме у стані збройного конфлікту з ядерною державою, яка займає 1/8 частину суходолу, довжина кордону з якою (між іншим, найдовшого у

Європі) становить 2 295 км (це 1 974 км сухо-долу і 321 км по морю) [10].

Проте 24 лютого 2022 року життя українців знову (як і після аварії на ЧАЕС 26 квітня 1986 р.) розділилося на «до» і «після», а фразу «Never again» було нахабно й зухвало замінено на «Again and now» [2]. Російська Федерація розпочала «спеціальну військову операцію». Як наслідок – тисячі втрачених життів, скалічених доль, закатованих душ [2].

У цей надскладний для нашої держави час, коли добро і зло, життя і смерть, на жаль, існують на території країни пліч-о-пліч, у багатьох співгромадян відбулася переоцінка цінностей, змінилися життєві пріоритети. Особливо це стосується представників Донецької та Луганської областей, які традиційно в частини політичної еліти, а під її впливом і суспільства, асоціювалися виключно з російською мовою та культурою [7, с. 5], їх вважали прибічниками проросійського шляху розвитку України. Однак життя вносить свої корективи...

Нам поталанило поспілкуватися з вимушеними переселенцями з м. Донецька, м. Слов'янська та м. Маріуполя Донецької області. Саме ці населені пункти перебували у 2014-му та на сьогодні залишаються в епіцентрі подій. Перші інтерв'ю було записано 17 червня 2021 року, решту – уже в червні-липні 2022 року. У пропонованій статті увагу зосереджено головню на поглядах представників старшої вікової категорії (понад 54 роки), які народилися, навчалися чи працювали за часів Радянського Союзу, що дає змогу простежити еволюцію ідентифікаційних процесів (від так званої радянської ідентичності до суто проукраїнської позиції) у середовищі мешканців досліджуваного регіону.

Для початку зауважимо, що серед деяких наших інформантів переважає певне двояке ставлення як до України, так і до Російської Федерації. З одного боку, вони вдячні нашій державі за допомогу та надання прихистку, з іншого, – і досі згадують запроваджені 2014 року гасла «чємодан – вокзал – росія», «ватнікі», «лугандон» та ін. Окрім того, вимушені переселенці до кінця не можуть

збагнути й усвідомити, як швидко «братній народ» перетворився на «зелених чоловічків» і ще швидше – на «орків» (відомих раніше лише зі сторінок творів Джона Толкіна), які не принесли на нашу землю нічого, крім страху, болю та страждань, тотальних руйнувань, тисяч безвинно убитих, жорстокості, пограбувань. Когось вони позбавили спокою, у когось відібрали життя, у когось – житло та нажите майно, у когось – дитячі та юнацькі спогади (у вигляді вщент зруйнованих майданчиків, садочків, шкіл та інших закладів освіти). На сьогодні цілком зрозумілим є лише одне: для цих «визволителів» і «борців за справедливість» абсолютно чужими є поняття любові, взаємодопомоги, людяності та, зрештою, демократії. Як зазначив соціолог Є. Головаха, «росіяни – імперський народ, який успадкував традиції Золотої Орди, з її жорстокістю, абсолютною байдужістю до будь-яких проблем гуманізму та вмінням організовувати насильство будь-якого масштабу» [11].

Опитані нами українці є головню містянами з народження і не відчували особливих труднощів при адаптації на новому місці навчання чи проживання [3, арк. 11, 45]. Щоправда, процес адаптації у Дніпрі став доволі важким для нашого співрозмовника, народженого в с. Купин Хмельницької області [3, арк. 1]. Водночас, порівнюючи мешканців Донецька і Києва, наш співрозмовник виокремив для себе істотну різницю: «Мне как-то люди, которие живут в Кієве, оні мне намного бліже, чем те, с которими я сталківался в Донецке. Как-то, не знаю, оні немножко, наверно, мягче, может бить, как-то более, не то, што образованнее, інтелегентнее <...>. Мне Кієв стал бліже» [3, арк. 5].

Аналізуючи причини початку збройного протистояння на Сході України, опитані нами переселенці одностайно стверджують, що це заздалегідь запланована й підготована акція, супроводжувана постійною пропагандою та інформаційною війною [3, арк. 2–3, 45]. Водночас респондент наголосив на фатальній ролі вже анексованого Криму в цьому процесі [3, арк. 3].

Одна з представниць м. Маріуполя не лише ґрунтовно пояснила причини конфлікту, який виник, але й описала основних причіників впровадження «руського міра» та учасників «руської весни» в рідному місті [3, арк. 43–45].

На думку як наших співрозмовників, так і всього цивілізованого суспільства, між «нами» і «ними» (що вповні характеризує дихотомію «свій–чужий») постала нездоланна прірва. У їхній свідомості абсолютно не вкладається той факт, що Україна розвинулася, а люди змогли здобути все, що у них є, власною важкою працею. Доволі показовим у цьому плані є процитоване нам респонденткою з м. Донецька запитання-обурення окупанта: «Чому ви живете краще за нас?! Адже має бути навпаки!» [3, арк. 21]. Таким чином, у них відбувся когнітивний дисонанс: картинки з реального життя і ті, які їм демонстрували в телевізорах, не збігаються. Відповідно це зумовлює неконтрольовану агресію, злість, жорстокість.

Зважаючи на ситуацію у 2014–2015 роках, влада фактично займалася захистом державних кордонів, а вимушені переселенці самотужки шукали шляхи освоєння нових земель (головно через друзів і знайомих) [3, арк. 3, 4, 32, 33, 45, 46].

Зупинімося тепер більш докладно на блоці запитань, присвяченому зовнішньополітичному вектору розвитку нашої держави. Насамперед зауважимо: респонденти одногосно стверджують, що, з одного боку, шлях на Схід для нашої держави закритий (принаймні, поки) [3, арк. 9, 41]. Хоча є й такі, хто прогнозує стабілізацію стосунків з Республікою Білорусь та розпад Російської Федерації [3, арк. 49, 60]. Отже, певний оптимізм щодо розвитку стосунків з нашими північними сусідами (зокрема Республікою Білорусь) досі зберігається з-поміж деяких опитаних нами українців.

З другого боку, підтримуючи вступ України до ЄС та НАТО (що цілком співпадає із загальнодержавними тенденціями), опитані нами вимушені переселенці з певною пересторогою ставляться до цих орга-

нізацій: «Треба розглядати окремо економічний аспект, на мою думку, і безпековий аспект. <...> Реалії показують, що єдиним на сьогодні політичним утворенням, військово-політичним, яке може дати гарантії безпеки, це є НАТО. Тому інших альтернатив немає навіть для нас. Що стосується ЄС, тут питання, тут треба подивитися <...>. Тому що ЄС має багато обмежень. Треба все прорахувати. Стосовно ЄС, тут в мене є певні застереження, тут є альтернатива» [3, арк. 59].

Жінки у своїх висловлюваннях ще більш категоричні й подекуди скептичніші [3, арк. 26]. По-перше, вони мають сумніви в тому, що Україна стане рівноправним членом ЄС. По-друге, стурбовані поширенням одностатевих шлюбів і наявністю низки умов, які наша держава має виконати для вступу в ЄС [3, арк. 39–41].

Одноставними є наші співрозмовники і в питаннях внутрішньої політики. З одного боку, вони цілком підтримують розвиток України як унітарної держави, оцінивши як її історичний шлях, так і союзників [3, арк. 10]. З другого боку, на думку наших інформантів, не менш важливою є передача більших повноважень на місця [3, арк. 39]. «Взагалі, якщо говорити про нашу державу, ми взагалі унікальні у всьому світі. Ми унікальні, тому що ми, на мою думку, унітарна держава <...>. Саме основне, що в нас наявний, саме дороге, що є в нас, це людський капітал, якого немає в жодній країні» [3, арк. 58].

Справді, за роки російсько-українського збройного протистояння, а тепер уже й неоголошеної війни, і світова спільнота, і наші сусіди, недруги і відкриті вороги переконалися, що найбільшим надбанням нашої держави є народ: «У нас много всего есть. У нас люди замечательные, работящие» [3, арк. 10]. «Люди! Це було саме таке відкриття <...>. Ну, настільки, [що] ніякий закон державний не може це замінити. Люди – це взагалі для мене надбання» [3, арк. 21, 22].

Не менш важливою в умовах повномасштабного вторгнення та активного контрнаступу є перемога і правдивість на інформаційному

фронти. Зокрема, нас цікавило, звідки українці дізнаються новини в умовах війни та яким ЗМІ довіряють. Згідно зі статистичними даними на кінець травня 2022 року для отримання інформації соціальні мережі використовували 76,6 % українців, а телебачення – 66,7 % [1]. За інформацією на кінець липня 2022 року, 40 % українців серед джерел інформації найбільше довіряють професійним ЗМІ, 30 % – окремим журналістам і 12 % покладаються на соцмережі блогерів та відомих людей [6].

Наші інформанти обирають спілкування з рідними та друзями, соціальні мережі, інтернет. Варто зауважити, що в населення існують певні сумніви щодо правдивості поданої інформації: «Ми чуємо тільки те, що нам дозволяють чути. І всьо» [3, арк. 17]. Щоправда, з певною пересторогою ставляться і до телебачення, вбачаючи в ньому пропагандиста [3, арк. 23, 28]. Зауважимо, що перевагу телебаченню надають люди, старші за 60 років [1].

За період з 2014 року до 24 лютого 2022 року і донині істотні зміни відбулися і в поглядах на українську мову як єдину державну та в її використанні в різних царинах. Громадяни свідомо почали вживати державну мову, аби підкреслити власну ідентичність, відокремити себе від країни-агресора та всього, що з нею пов'язано [8].

Опитані нами респонденти одностайно запевняють, що державною мовою має бути виключно українська [3, арк. 52, 58, 59]. Таким чином, українська мова, на рівні усвідомлення її як державної, більше не конфліктна тема і засіб маніпуляцій. Такі результати вкотре довели, що нібито наявні мовні протиріччя всередині українського суспільства, які постійно роздмухує російська пропаганда, насправді є штучними [5].

І хоча протягом останніх років спостерігаємо позитивну тенденцію збільшення частки вподобань української мови й одночасне зменшення використання російської [8], в опитаних нами респондентів переважає російська мова у спілкуванні з рідними та друзями. Відтак спостерігаємо ситуативний білінгвізм [3, арк. 31, 42, 52]. Інформанти зізналися, що

можуть спілкуватися українською в побуті, але це доволі важко [3, арк. 10, 30].

На жаль, відповіді на запитання про рідну мову були дуже короткими й не аргументованими: «Я думаю по-росуски» [3, арк. 10], «Українську та російську» [3, арк. 42]. Респонденти середньої вікової категорії (30–54 роки) вже більше схильні до визнання української мови рідною та спілкування виключно нею: «Я вільно володію російською та українською мовами, але не вистачає спілкування українською мовою, тому що живу в російськомовному середовищі» [3, арк. 42].

Водночас наші співрозмовники покладають великі надії уже на своїх дітей, сподіваючись, що саме з їхнього покоління почнеться послугоування українською мовою в різних сферах суспільного життя [3, арк. 10]. Представники різних опитаних нами вікових категорій є одностайними в тому, що формування як особистості, так і держави починається з родини: «Для того, щоб країна розцвітала, нам потрібно виховати, навчити дітей у кожній сім'ї. <...> Треба почати з сім'ї. Як ти зробиш у себе в сім'ї, так буде і держава» [3, арк. 61]. «Особисто я – виключно за українську мову, щоб дитина народжувалася і чула винятково українську мову від батьків, вчителів, продавчинь, в державних установах, щоб в неї не виникало питань, якою мовою розмовляти» [3, арк. 42].

Під впливом збройного протистояння відбуваються істотні зміни і у світоглядних позиціях українців. Як на загальнодержавному рівні, так і серед наших респондентів переважає громадянський ідентитет: «Зараз я відчуваю себе саме громадянкою України. Оця війна двадцять другого року, вона якби поміняла відношення до держави, до всього <...>. Зараз ситуація така. Приходиться десь більше читати, слухати. І я така щаслива, що я громадянкою України» [3, арк. 29]. «Я пишаюся, що наша країна встала пліч-о-пліч на захист своєї території <...>. Я відчуваю свою приналежність до України як ніколи раніше. Я відчуваю себе громадянкою України, я хочу спілкуватися українською мовою, для мене жовтий та синій кольори перестали

бути просто кольорами. Я пишаюся нашими людьми: воїнами, волонтерами, людьми, які просто допомагають біженцям, тими, хто молиться за Україну день і ніч» [3, арк. 41].

Ще однією змінною одиницею стали ціннісні орієнтації громадян. До повномасштабного вторгнення говорили про звичні цінності [3, арк. 11, 51]. З початком трагічних подій на території нашої держави прагнення миру нівелює всі, здавалося б, до того дорогі і важливі загальнолюдські цінності: «Для мене найбільша цінність – життя людини як особистості. Людина має бути особистістю з своїм ставленням до життя, до себе, до оточуючих» [3, арк. 29], «Найбільша цінність для мене завжди була моя родина. Але моя родина не може нормально існувати під час війни, тому зараз найбільша цінність – це мир в Україні» [3, арк. 41].

Підсумувавши вищевикладене, зауважимо, що з початком російсько-українського збройного протистояння істотних змін зазнає географія дослідження: спочатку анексували АР Крим, потім захопили частини Донецької та Луганської областей. Відтак зник сегмент, який практично постійно підтримував проросійський вектор розвитку нашої держави і висловлювався за надання особливих статусів російській мові. Ще частина зазначених регіонів була звільнена після тимчасової окупації. І вже тоді почали проростати перші зернята проукраїнської орієнтації громадян, відбуватися зміни у світогляді, сприйнятті та виборі інформації.

Опитані нами респонденти прожили вісім років у змінному соціокультурному середовищі, потім пережили повторний стрес 24 лютого 2022 року. Як результат – повний збіг поглядів наших інформантів з даними соціологічних опитувань на території, підконтрольній українській владі. В українців принципово змінилося ставлення до держави: війна за кілька днів об'єднала всі регіони України у прагненні перемоги, впевненості у кращому майбутньому [11]. Беззаперечними є перемога над ворогом, відбудова країни, розвиток самостійної вільної держави, унітарної за своїм устроєм, вступ до ЄС та НАТО, єдина українська державна мова, забезпечення і дотримання її функціонування на всіх рівнях. Словом, у нас, українців, іще дуже багато роботи щодо утвердження власної незалежності й побудови належної інформаційної політики, спрямованої на ще більшу консолідацію суспільства по всіх позиціях.

Усе вищеперераховане дає можливість констатувати необхідність подальшого ґрунтовного студювання окресленого нами питання.

Провідним принципом пропонованого дослідження є залучення якомога ширшого кола історичних джерел, їх аналіз, систематизація та трактування з позицій історизму й наукової об'єктивності. Належне вивчення предмета нашого наукового зацікавлення неможливе без оволодіння етнографічним фактажем у поєднанні з теоретичним доробком різних наукових дисциплін.

Джерела та література

1. Загородній М. Звідки українці беруть інформацію в умовах війни? Опитування. *Українська правда. Життя*. 2 червня 2022. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248923/> (дата звернення 26.09.2022).

2. Звернення Президента України з нагоди Дня пам'яті та примирення. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. URL : <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-prim-74885> (дата звернення 09.06.2022).

3. Калач О. Експедиційні матеріали, зібрані в рамках теми «Формування нової ідентичності вимушених пе-

реселенців у змінному соціокультурному середовищі». 2022 р. Комп'ютерний набір. 61 арк.

4. Малиха М. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2015. Т. 18. № 8. С. 6–11.

5. Опитування «Боротьба в інформаційній та культурній царинах: що думають українці про державну мовну політику та пропаганду на тлі агресії Російської Федерації». 02.06.2022. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL : <https://dif.org.ua/article/borotba-v-informatsiy-niy-ta-kulturniy-tsarinakh-shcho>

dumayut-ukraintsi-pro-derzhavnu-movnu-politiku-ta-propagandu-na-tli-agresii-rf (дата звернення 26.09.2022).

6. Опитування «Інформації з яких джерел більше довіряють українці та якими, на їхню думку, є критерії професійності журналістів». 19.08.2022. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL : <https://dif.org.ua/article/informatsii-z-yakikh-dzherel-bilshe-doviryayut-ukraintsi-ta-yakimi-na-ikhnyu-dumku-e-kriterii-profesiynosti-zhurnalistiv> (дата звернення 26.09.2022).

7. Піскун О. Ідентифікаційні процеси в середовищі населення Південної Слобожанщини в історичному розвитку: мовнокультурні, етноконфесійні та ціннісні виміри : дис. ... канд. іст. наук. 07.00.05. – етнологія. Київ, 2014. 250 с.

8. Публікації. Вплив зовнішньої агресії на мовні уподобання громадян України. 03.05.2022. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL : <https://dif.org.ua/article/vpliv-zovnishnoi-agresii-na>

movni-upodobannya-gromadyan-ukraini?fbclid=IwAR1007sYB4jj871TH_emUhL79Zcb79ZRaHUex72jyeaPeOGMauCxl6fHAdl (дата звернення 26.09.2022).

9. Самойлова Л. Внутрішньо переміщені особи в приймаючих громадах: порівняльний аналіз моделей безконфліктної взаємодії. Магістерська дисертація. НТУ України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2018. 137 с.

10. Українсько-російський кордон. URL : <https://m.dw.com/uk/t-40000332> (дата звернення 08.06.2022).

11. Фещенко Р. Високий рівень національної стійкості. Соціолог Головаха – про те, якими стали українці за час війни й головну їхню відмінність від росіян. *НВ LIFE*. 9 червня 2022. URL : <https://life.nv.ua/ukr/socium/chim-vidriznyayutsya-rosiyani-ta-ukrajinci-sociolog-pro-te-shcho-viyavila-viyna-novini-ukrajini-50248594.html> (дата звернення 08.08.2022).

References

1. ZAHORODNII, Mykhailo. From What Source Ukrainians Take Information in the Conditions of War? Interrogation. *Ukrainian Truth. Life*. June 2, 2022 [viewed 26 September 2022]. Available from: <https://lifepravda.com.ua/society/2022/06/2/248923/> [in Ukrainian].

2. Address of the President of Ukraine on the Occasion of the Day of Memory and Reconciliation. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy. Official Internet-Representatives* [viewed 09 June 2022]. Available from: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-prim-74885> [in Ukrainian].

3. KALACH, Olena. *Expeditionary Materials, Collected in the Framework of the Topic "Formation of New Identity of the Forced Displaced Persons in the Changed Social and Cultural Surroundings"*. 2022. Computer composed type. Folios 61 [in Ukrainian, in Russian].

4. MALYKHA, Mariia. To the Problem of the Essence of the Term "Internally Displaced Persons": State Policy and Regional Practice. *"Hrani" Scientific-Theoretical Anthology*, 2015, vol. 18, no. 8, pp. 6–11 [in Ukrainian].

5. Interrogation "Struggle in Information and Cultural Spheres: What do Ukrainians Think on the State Language Policy and Advocacy on the Background of the Aggression of the Russian Federation". June 2, 2022. Ilko Kucheriv *Democratic Initiatives* Fund [viewed 26 September, 2022]. Available from: <https://dif.org.ua/article/borotba-v-informatsiyniy-ta-kulturniy-tsarinakh-shcho-dumayut-ukraintsi-pro-derzhavnu-movnu-politiku-ta-propagandu-na-tli-agresii-rf> [in Ukrainian].

6. Interrogation "Information from what Sources do Ukrainians Trust the Most and what are, in Their Opinion, the Criteria of Journalists' Professionalism". August 19, 2022. Ilko Kucheriv *Democratic Initiatives* Fund [viewed

26 September, 2022]. Available from: <https://dif.org.ua/article/informatsii-z-yakikh-dzherel-bilshe-doviryayut-ukraintsi-ta-yakimi-na-ikhnyu-dumku-e-kriterii-profesiynosti-zhurnalistiv> [in Ukrainian].

7. PISKUN, Olena. *Identificational Processes among the Inhabitants of South Slobozhanshyna in the Historical Development: Linguistic, Cultural, Ethnoconfessional and Value Dimensions: a Ph.D. Thesis in History*. 07.00.05. – Ethnology. Kyiv, 2014, 250 pp. [in Ukrainian].

8. Published Works. *Influence of Foreign Aggression on Language Preferences of the Citizens of Ukraine*. May 03, 2022. Ilko Kucheriv *Democratic Initiatives* Fund [viewed 26 September, 2022]. Available from: https://dif.org.ua/article/vpliv-zovnishnoi-agresii-na-movni-upodobannya-gromadyan-ukraini?fbclid=IwAR1007sYB4jj871TH_emUhL79Zcb79ZRaHUex72jyeaPeOGMauCxl6fHAdl [in Ukrainian].

9. SAMOILOVA, Liubov. *Internally Displaced Persons in the Host Communities: Comparative Analysis of the Models of Conflict-Free Interaction*. Master's Thesis. NTU of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnical Institute". Kyiv, 2018, 137 pp. [in Ukrainian].

10. ANON. *Ukrainian-Russian Borderland* [viewed 08 June, 2022]. Available from: <https://m.dw.com/uk/t-40000332> [in Ukrainian].

11. FESHCHENKO, Roman. A High Level of National Firmness. Sociologist Holovakha – about what Sort of Ukrainians have Become during the War and Their Main Difference from Russians. *New Time LIFE*. June 9, 2022. [viewed 08 August 2022]. Available from: <https://life.nv.ua/ukr/socium/chim-vidriznyayutsya-rosiyani-ta-ukrajinci-sociolog-pro-te-shcho-viyavila-viyna-novini-ukrajini-50248594.html> [in Ukrainian].